

KOREYADA ŞAMANİZM VƏ DAOSİZM

Samirə MİR-BAĞIRZADƏ,

*AMEA-nın Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun
“Kulturologiya və incəsənətin nəzəriyyəsi” şöbəsinin
aparıcı elmi işçisi, dosent, fəlsəfə doktoru,
samiramb777@mail.ru*

Xülasə. *Tədqiq olunan məqalədə Koreya mədəniyyətinin qədim və orta əsr türk inanc və adət-ənənələrinin təsiri altında formalaşdığı, həmçinin türk mədəniyyətinin də Koreya mədəniyyətindən təsirləndiyi bildirilir. Şamanizmin Koreyada dərin köklərə malik olduğu qeyd edilir. Zaman keçdikcə ölkədə digər dinlərin və inancların təsiri altında formalaşmış daosizm geniş yayılmışdır.*

Ümumiyyətlə, Koreya mədəniyyətinin formalaşmasında, eləcə də onun inkişafında həlledici rol oynayan amillərdən biri onun inancları, mifləri və dinləri olmuşdur. Koreya mədəniyyətinin mifoloji, dini və elmi biliklərin kəsişməsində formalaşan mənəvi dünyası bu ölkənin həyat tərzini, təbiəti və mentalitetinin sintezi kimi səciyyələnir.

AÇAR SÖZLƏR: *Koreya, mədəniyyət, inanclar, şamanizm, daosizm, mövləvi ayinləri.*

Самира Мир-Багирзаде

ШАМАНИЗМ И ДАОСИЗМ В КОРЕЕ

Резюме. *В статье исследовано, что корейская культура формировалась под влиянием древних и средневековых турецких верований и традиций, а также турецкая культура находилась под влиянием корейской культуры. Отмечается, что шаманизм имеет глубокие корни в Корее. Со временем в стране получил распространение даосизм, сформировавшийся под влиянием других религий и верований.*

В целом, одним из факторов, сыгравших решающую роль в формировании корейской культуры, а также ее развитии, были ее верования, мифы и религии. Духовный мир корейской культуры, сформировавшийся на стыке мифологических, религиозных и научных знаний, характеризуется как синтез образа жизни, природы и менталитета этой страны.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *Корея, культура, верования, шаманизм, даосизм, религиозные обряды.*

Samira Mir-Baghirzade

SHAMANISM AND TAOISM IN KOREA

Summary. *The article studies that Korean culture was formed under the influence of ancient and medieval Turkish beliefs and traditions, as well as Turkish culture was also influenced by Korean culture. It is noted that shamanism has deep roots in Korea. Over time, Taoism, formed under the influence of other religions and beliefs, became widespread in the country.*

Generally, one of the factors that played a decisive role in the formation of Korean culture, as well as its development was its beliefs, myths and religions. The spiritual world of Korean culture, formed at the intersection of mythological, religious and scientific knowledge is characterized as a synthesis of the way of life, nature and mentality of this country.

KEY WORDS: *Korea, culture, beliefs, shamanism, Taoism, religious rituals.*

Şamanlıq / Şamanizm

Ən qədim inanclardan biri olan, Sibirdə yaranmış şamanizm Koreya yarımadasına müasir koreyalıların əcdadları – neolit tayfaları tərəfindən gətirilmişdir. Bu inanca görə, dünyada çoxsaylı xeyirxah və şər ruhlar məskunlaşıb və şaman sehr, musiqi, rəqsləri özündə birləşdirən ritualları ilə nəinki ruhlar aləmi ilə əlaqə saxlaya bilər, hətta onları sakitləşdirə və məğlub edə bilər. Müasir dövrdə Koreyada şamanizmə fərqli yanaşılır, bir çox koreyalılar ondan imtina etsə də, bu qədim dünyagörüşü hələ də onların düşüncə tərzinə güclü təsir göstərir. “İnsanın təbiətin bir hissəsi olduğuna və yalnız təbiət qüvvələri ilə həmahəng olduqda xoşbəxtlik əldə edə biləcəyinə inamın, eyni zamanda bütün nəslin keçmişini, bu gününü və gələcəyini daşıyan, əbədi həyat axınında bir zərrə olan insana münasibətin köklərində şamanizm durur” [1, s.7].

Koreya yarımadasında şamanizmin tarixi tunc dövrünə gedib çıxır. “Koreya yarımadasında tapılmış kral tacı, qaval, bıçaq, güzgü kimi dini simvollarla bəzədilmiş arxeoloji əşyalar indi də şamanlar tərəfindən geniş istifadə olunur” [2, s.44].

Müasir Koreyada bir neçə min şaman, daha doğrusu şaman qadınları – mudanq rəsmi olaraq təcrübə əldə edirlər. Ənənəvi olaraq, Koreya mudanqları iki kateqoriyaya bölünür: qabiliyyətlərini və çağırışını tanrıdan alan kanqşinmu və əcdadlarından şaman keyfiyyətlərini miras almış irsi şamanlar - sesipmu.

Şaman mərasimlərini üç əsas qrupa bölmək olar. Onlardan ən sadəsi ovucları ovuşdurmaq mənasını verən pisondur. Adətən bu sadə ritual uzaq səfərdən əvvəl təhlükəsizliyin və uğurların təmin edilməsi, sağlamlığın yaxşılaşdırılması, nikahda yaranan problemləri aradan qaldırmaq üçün həyata keçirilir. Daha yüksək səviyyə hesab edilən mərasimlər isə kosa və phudakkeridir. Kosa mərasimi qəməri təqviminin onuncu ayında məhsul yığımı dövrünə təsadüf edir, phudakkeri isə ilboyu icra olunur. Bu mərasim ailə üzvləri xəstəlik, çətinliklər, uğursuzluq və maddi sıxıntılara məruz qaldıqda, hər cür şər ruhları (çhapkvi) qovmaq üçün icra edilir. Belə hallarda müştərinin evinə bir və ya iki mudanq gəlir, canqu (Koreya qum saati formalı nağara) və çeçim ilə (kiçik qonq) mahnı oxuyaraq, rəqs edərək və musiqi ifası ilə insanların istəklərini tanrılara çatdırırlar. Məzmun baxımından bu mərasimlər sadədir və bir qayda olaraq, iki-üç

saatdan çox çəkmir. Müasir dövrdə onlar daha da sadələşdirilmişdir, adətən, bir düyü qabının qarşısında bir neçə dəfə təzim edilir.

Ən əhəmiyyətli şaman ayinlərindən biri kutdur, o müxtəlif elementlərdən ibarətdir. Kut kimin, hansı səbəbdən və hansı məqsədlə sifariş verməsinə görə fərqlənir. İlk növbədə, müntəzəm olaraq keçirilən kənd kutunu qeyd etməliyə, ancaq ayinlərin intervalı bəzən on ildən çox çəkə bilər. Kənd kutu kəndlilərin ahəngdar həyatını, sağlamlığını və rifahını təmin etmək üçün nəzərdə tutulmuş ümumi ritualdır. Bununla belə, o, həm də el şənliyi – festival rolunu oynayır. Onun proqramına ip üzərində “gəzinti”, “dağda döyüşlər”, kəndli musiqisi, maskalı rəqslər, təlxəklik və s. oyunlar daxildir.

Koreyanın mədəniyyət tarixi aydın göstərir ki, şamanizm vasitəsilə ənənəvi mədəniyyət qədim zamanlardan bu günə kimi yeni nəsillərə ötürülmüşdür. “Koreyada şamanizm xalq musiqisi, dramaturgiya, rəqs və ədəbiyyat kimi sənət növlərinə, xüsusən də şifahi ənənə və folklor janrına böyük təsir göstərmişdir” [3, s.171]

Koreyada şamanizmin mövqeyi hələ də güclüdür. Koreyalılar (ortodoksal protestantlar istisna olmaqla) dini mənsubiyyətindən asılı olmayaraq yeni ev və ya avtomobil alarkən hər ehtimala qarşı şamanı dəvət edirlər. İnanca görə, o, yeni tikilmiş binadan pis ruhları qovur. Şamanların xidmətlərinə balıqçılar arasında da böyük tələbat var. Ümumiyyətlə, risk dərəcəsinin yüksək, işin gözlənilməz təbii amillərlə əlaqəli olduğu hər yerdə şamanları köməyə çağırırlar. Düzdür, ola bilər ki, sonradan onlar da adi kilisə və ya buddist məbədinə getsinlər [4, s.44].

Şamanizm dəfələrlə qadağan edilməsinə baxmayaraq, Konfutsiçiliyə qarşı mübarizədə Koreyanın rəsmi dini yenidən qəbul edildi. Belə ki, XIX əsrin sonlarında, Yaponiyanın hökuməti dövründə Koreya kraliçası Min milli din kimi şamanizmi canlandırmağa cəhd etdi, ancaq bu, faciəvi sonluqla nəticələndi: o, 1895-ci ildə yaponlar tərəfindən öldürüldü.

Şaman rituaları Koreya xalqının musiqi və digər folklor ənənələrini qoruyub saxlamaq üçün mühüm vasitə kimi xidmət edir [5, s.149].

Bu gün şamanizmin izlərinə Koreya ilə yanaşı, Şimali Asiya və Amerikada yaşayan qədim türkdilli xalqların inanclarında da rast gəlmək mümkündür.

Şimali Asiyada şamanizm

“Şaman” sözü tunqusk dilindən (altay qrupunun dili - “evədi türen”) gəlib (“saman”, “şaman” - həyəcanlı, çılğın adam). Bu söz ruslar, avropalılar vasitəsilə bütün Sibirə yayılıb, sonralar (XVI-XVII əsrlərdə) Qərbi Avropa dillərinə nüfuz edib və beynəlxalq terminə çevrilib. Sibirin digər xalqları öz şamanlarını müxtəlif şəkildə adlandırırlar: Cənubi Sibirin türkdilli xalqları – kam (kəm) (bundan rus, Avropa dillərinə daxil olan “kamlat” feili yaranıb), buryatlar - bo, yakutlar - oyun, nenlər – tadibəy, ketlər - sənin, yukagirlər - alma və s. Amma adların və bəzi xüsusiyyətlərin fərqi baxmayaraq, demək olar ki, şamanizm elementləri bütün xalqlar arasında çox oxşardır.

Bir din forması olaraq şamanizmdə ən çox yayılmış şey xüsusi insanların, yəni şamanların özlərini çılğın halına gətirərək, ruhlarla birbaşa ünsiyyətə girmək üçün fəvqəltəbii qabiliyyətə malik olduğuna dair inançdır.

Şamanın hərəkətlərinin adi üsulu kəmlənliqdır (kamlanlıqdır), yəni şamançılıq və ya şaman

seansıdır. Bu, şamanın oxumaqla, dəf vurmaqla, rəqs etməklə və ya başqa yollarla özünü ekstaz, vəcd halına gətirib çıxarmasından ibarətdir. İnsanlar inanırlar ki, bu zaman şamanın ruhu ruhlar aləminə gedir və orada ruhlarla ünsiyyətə girir, onlarla ya danışır, aparır, ya da döyüşür. Eləcə də güman edilir ki, ruhlar bəzən şamanın çağırışına gəlir, ya onun bədəninə, ya da dəfinə daxil olur və şamanın ağzı ilə danışirlar. Şaman seansı, adətən, axşam, ya da gecə baş verir və bir neçə saat davam edir, bundan sonra şaman özünü hədsiz tükənmiş, yorğun hiss edir və dincəlməyə ehtiyac duyur.

Şaman kəmlənliyinin məqsədi daha çox xəstələrin müalicəsidir; lakin bir çox xalqlar arasında şamanlar falçı hesab olunurlar, onlar itmiş əşyalar və ya heyvanların, insanların yeri haqqında təxminlər edirlər, informasiya verirlər, uğurlu balıqçılıq üçün və dəfn mərasimlərində də kəmlənlik edirlər və s. Şamanların bütün xalqlar arasında nüfuzu əvvəllər çox yüksək olubdur, lakin adətən onlardan qorxurdular [6, s.166-177].

Amerikada şamanizm

Şamanizm Şimali Amerika hinduları (hinduların çoxu türkdilli xalqlar qrupuna aid olmuşlar - Otto Reriq, Oskar Stig Wikander və b.) arasında şəxsi himayədar - ruhlar və vizionizm kultu ilə sıx bağlıdır: hindular arasında şamanlar əksər hallarda güclü görmə qabiliyyətinə malik olan və güclü himayədar ruhları qəbul edənlər idi. Bu, şamanların peşə və gücünə görə bölünməsinə əsaslanırdı.

Şamanlar tayfalar arasında eyni rolları oynamasalar da, yerli Amerika şamanizminin bir çox orta qüsusiyyətləri onlarda var idi.

Şimali Amerika qəbilələrinin əksəriyyətinin şamanizm inancı heyvanların fəvqəltəbii xüsusiyyətlərinə inamla xarakterizə olunurdu. Şaman ayının himayədar ruhu ayıdır. Ayı, xüsusilə boz ayı şaman gücünün ən çox yayılmış mənbəyi idi. Buna görə də bir çox şamanlar ayı dərisindən geyim kimi istifadə edirdilər.

Hər yerdə şamanların əsas funksiyası xəstəlikləri müalicə etmək idi. Eyni zamanda, bəzi şamanlar təkbəşinə fəaliyyət göstərir, bəziləri isə bütöv ittifaqlar yaradırdılar. Ojibeylərin iki cür şamanı var idi: vabino - tək işləyən və mide - xüsusi kult birliyində birləşmiş midevivin (amerikalılar bu sözü “böyük tibb lojasi” və ya “böyük şaman birliyi” kimi tərcümə edirlər). Bu birliyin üzvləri ictimai və dini mərasimləri birgə həyata keçirirdi. Kult qəhrəmanı və demiurq, dünyanın yaratıcısı sayılan Minabojo (Böyük Dovşan) birliyin əsasını qoyan və himayədarı hesab olunurdu [6, s.166-177].

Daosizm

Koreya Daosizminin mənsəyi qədim çinlilərin dini inanclarına gedib çıxır. Daosizmin Koreyaya nüfuz etməsinin başlanğıcı Samquk dövründə Üç Krallığa təsadüf edir. Bununla belə, Koreyada Daosizm, digər xarici dinlər (Konfutsiçilik və Buddizm) kimi əhəmiyyətli dəyişikliklərə məruz qalmış və müəyyən dərəcədə koreyalaşmışdır, yəni koreyalıların dünyagörüşünün, milli xarakterinin, dindarlığının xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırılmışdır. “Koreyada Daosizmi başa düşməyin açarı onun qədim Koreya fəlsəfi ilə əlaqəsinin öyrənilməsində ola bilər” [3, s.172].

Daosizm (çin dilində “dao” – yol) e.ə. VI-V əsrlərdə qədim Çində yaranmış fəlsəfi və dini təlimdir. Onun yaratıcısı yarı-əfsanəvi şəxsiyyət, Konfutsinin müasiri, yaşca ondan böyük müdrik Lao Tszi hesab olunur.

Daosizmin təsiri - koreyalıların milli xarakterində əks olundu, burada xoşbəxtlik, uzunömürlülük arzusu, istəyi - şişirdilmiş sağlamlıq kultu ilə aydın şəkildə təqdim olunur.

“Simvolizm səviyyəsində koreyalıların gündəlik həyat estetikası Daosizmə də hopmuşdur: burada məişət əşyaları ənənəvi olaraq “xoşbəxtik” və “uzunömürlülük” ifadə edən heroqliflərlə bəzədilir” [7, s.219-220].

VII-VIII əsrlərdə Daosizm öz universal potensialının reallaşmasına və milli dindən dünya dininə olmasa da, heç olmasa, regional bir dinə çevrilməsinə həmişəkindən daha yaxın idi. Buna Daosizmi himayə edən Tan sarayının geniş beynəlxalq əlaqələri kömək etdi. Koreya və Yaponiyada Daosizmi yaymağa cəhdlər edildi. Daosizmin ən güclü mövqeləri VII əsrin əvvəllərində artıq bu din ardıcılıklarının mövcud olduğu Koreyanın Koquryo əyalətində idi. 624-cü ildə Tan imperatoru Daosizmi yaymaq üçün Koquryoya öz səfirini Lao Tszı şəkili ilə göndərmişdi. Koquryo kralı da öz növbəsində Budda və Lao Tszı dinlərini öyrənmək üçün Çinə 625-ci ildə səfir göndərmişdi.

Kral Pocaqın hakimiyyəti dövründə Daosizmin Koquryoda yayılması üçün növbəti addım atıldı. Nazir Yon Kesomunun məsləhəti ilə kral Koreyada Buddizm və Konfutsiçiliyin Daosizmlə tamamlanmalı olduğuna əsaslanan “üç din” doktrinasını dəstəkləməyə başladı. Pocaqın xahişi ilə 643-cü ildə Çindən öz dinlərini təbliğ etmək üçün 8 daoçu gəldi. Daoçular tez bir zamanda saraya güclü təsir etdilər, bu da Daosizmlə rəqabət aparan Buddizmə qarşı təqiblərin başlanmasına səbəb oldu. Nəticədə “buddistlər ölkədə Daosizmin güclənməsini çinpərəst qrupun intriqaları hesab edirdilər, lakin bu belə deyildi, çünki Daosizmin əsas himayədarı Yon Kesomunun siyasəti Çin əleyhinə idi. Pekçe və Şillada Daosizm rəsmi tanınmamışdı, “Samquk Saqi”də isə yalnız bir qeyd var ki, 738-ci ildə Çin səfiri krala “Tao Te Tzing” və digər Daosizm mətnlərini təqdim etmişdir” [8, s.166].

Daosizmdən gələn və Koreyanın qədim milli rəqs plastikliyində - Dao bədən texnikalarının formalaşmasından, Daosizm bədən texnikalarının qədim ustalarının məşhur olduğu “uçan daoçular” adlanan sözdə - göyə yüksələn, uçan effekt möhkəmləndi və o - rəqsədə təsdiqləndi.

İfaçının bədənini sanki möcüzəyə çevrilir: qollar sinənin davamı kimi olur, ayaqlar isə yalnız bədəni yerə bağlayır və onun dayağı kimi ona xidmət etmir. Beləliklə, daoist bədən texnikalarına xas olan poza - düz bel və sinəsi, əlləri və ayaqları isə ümumilikdə -“C” hərfinə oxşayır. Bunu müşahidə edən tamaşaçı rəqqasın gövdəsinin yuxarı hissəsinə sanki görünməz iplərin yapışdırıldığını hiss edir, rəqqas cazibə qüvvəsini unudaraq, onu yuxarı çəkən “iplər ilə” qaldırıldığı illüziyasına düşür.

Ola bilsin ki, “burada insanın ölməzliyi qazanması, onun yer üstündə və kosmosda uçmaq qabiliyyətinə malik olan varlığa çevrilməsi Daosizm dini ideyasında təcəssüm olunurdu” [9, s.227].

Koreyada “uçan daoçular”ın milli rəqsi ilə mövləvilərin (Konya Səlcuqlu Sultanlığında XIII əsrdə qurulmuş sufi təriqətçiləri – fırlanan və ya uçan “səma-dərvişləri qardaşlığı”) rəqslərində oxşarlıq görmək olar. Mövləvilikdə musiqiyə, mahnı oxumağa və rəqsə önəm verilir. Rumi hesab edirdi ki, ruh səma (səma ilə, cənnətlə birləşmə) prosesində (rəqsində) cismani çəkidən azad olur. İnsan hiss və düşüncə kimi varlığının sevincini ancaq səmada ustalıqla əldə edə bilər. Fırlanma əsnasında dərviş sağ əlini göyə, sol əlini isə yerə tərəf tutur. Hərəkətlər əvvəlcə yavaş, sonra sürətli olur, musiqinin ritmi tədricən sürətlənir, lakin heç vaxt nəzarətdən çıxmır.

Mövləvi ayinləri mürəkkəb bir ritualdır. Bu, Məhəmməd peyğəmbərə həsr olunmuş bir şeir oxunmasından, musiqili improvizasiyalardan və “fırlanan” rəqsin ifasından ibarətdir, ardınca “Salam” adlı dörd musiqi və rəqs bölməsinin ikinci hissəsi - instrumental musiqi ilə yekunlaşır.

Müasir Cənubi Koreyada Daosizm yalnız mədəniyyətin bəzi simvollarında, rəmzlərində yaşamaqdadır.

ƏDƏBİYYAT

1. Кочешков Н.В. Нравы, обычаи, традиции народов восточной Азии: учеб. пособие. – Владивосток: Изд-во ВГУЭС, 1999. – 27 с.
2. Вестник Северо-Восточного федерального университета. 2014., Т. 11. № 5.
3. Ким Г.Н. Республика Корея. – Алматы: Дайк-Пресс, 2010. – 584 с.
4. Кирьянов О. Наблюдая за корейцами: Страна утренней свежести. – Москва: РИПОЛ Классик, 2010. – 351 С.
5. Толстокулаков И. А. Очерк истории корейской культуры.- Владивосток ,-издательство Дальневосток, - 2002, - С. 238.
6. Токарев С.А. Религия в истории народов мира,-Москва,-Издательство политической литературы,-1986,- С.576
7. Волков С.В.,Симбирцева Т.М. Корея,-Москва: «Наука»,-2000,-220С.
8. Агаджанов А.С. Буддийский путь в XX веке: Религиозные ценности и современная история стран тхеравады. – Москва: Восточная литература, 1993. – 295 с.
9. Пак М.Н. История и историография Кореи. – Москва: Наука, Восточная литература, 2003. – 911 С.
10. Mir-Bağırzadə S.A.Koreya mədəniyyəti,-Bakı,-“Füyuzat”-2023,-S.272.